

درس فارج فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: فقه رمز ارزها

موضوع جزئی: موضوع شناسی - مزایای رمز ارزها - معایب رمز ارزها - انواع رمز ارزها

تاریخ: ۱۸ آبان ۱۴۰۱

مصادف با: ۱۴ ربیع الثانی ۱۴۴۴

جلسه: ۱۱

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

مزایای رمز ارزها

عرض شد رمز ارزها دارای مزایا و معایبی هستند؛ به چند مزیت از مزایای رمز ارزها اشاره کردیم. علاوه بر چهار مزیت گفته شده، دو سه مزیت دیگر هم می توان برای آنها ذکر کرد.

۵. یکی اینکه امکان جعل و تقلب در این قسم از پول یا دارایی بسیار کم است، برخلاف پول های کاغذی یا دارایی های فیزیکی که ممکن است تقلب و جعل در آنها ممکن باشد که هست، هر چند تلاش می کنند این امکان را ضعیف تر کنند؛ اما در عین حال در مقایسه با رمز ارزها می توانیم بگوییم رمز ارزها امکان جعل و تقلب در آنها ضعیف تر است، به دلیل همان سازوکاری که در خلق این پول ها وجود دارد؛ سازوکار تأیید همگانی که قبلاً به آن اشاره شد.

۶. یکی دیگر از مزایا این است که امکان ضبط و مصادره این اموال توسط دولت ها وجود ندارد؛ از امنیت پایدارتری برخوردار هستند؛ چون از نظارت دولت ها و نهادهای حاکمیتی خارج است. بنابراین امکان ضبط و مصادره این اموال بسیار کمتر و چه بسا صفر است.

۷. آخرین مزیتی که می توانیم اشاره کنیم این است که برای خلق و ایجاد رمز ارزها سقفی قرار داده شده که این هم یک سازوکار دارد که چگونه به آن سقف می توان رسید، مثلاً هر چند سال یکبار پاداش هایی که برای استخراج کنندگان در نظر گرفته می شود، تقلیل پیدا می کند، لذا خلق بی رویه پول در محدوده رمز ارزها ممکن نیست، در حالی که دولت ها و حکومت ها می توانند به خلق بی رویه پول اقدام کنند، چون هیچ محدودیتی ندارد. البته خلق بی پشتوانه پول و بدون تمهید مقدمات و بدون داشتن پشتوانه لازم، آثار منفی اقتصادی به دنبال دارد اما بسیاری از دولت ها در شرایط خاص اقتصادی اقدام به خلق پول می کنند که این خودش آثار تورمی دارد و مشکلاتی را فراهم می کند؛ در حالی که در حوزه رمز ارزها این محدودیت و سقف دارد و خلق بی رویه پول ممکن نیست.

معایب رمز ارزها

در کنار اینها، یک معایب و آفت هایی هم در حوزه رمز ارز وجود دارد. اگر بخواهیم به چند آفت و آسیب مهم این عرصه اشاره کنیم، می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. یکی نوسانات شدید این قسم از اموال است؛ شما ببینید از آن روزی که (تقریباً ۱۵ سال قبل) مثلاً بیت کوین به عنوان اولین رمز ارز رسماً وارد عالم اقتصاد شد، یک بیت کوین کمتر از چند دلار بود، ولی به جایی رسید که تقریباً یک بیت کوین معادل ۶۰ هزار دلار شد و امروز نزدیک به ۲۰ هزار دلار است؛ یعنی در این فاصله پانزده سال به ۶۰ هزار پرواز کرد و از ۶۰ هزار دوباره

به ۲۰ هزار سقوط کرد. ارزش سایر رمز ارزها هر چند به این اندازه رشد نکرد و سابقه چندان طولانی هم نداشتند، اما آنها هم این نوسانات را تجربه کردند. لذا به هر دلیلی این بی‌ثباتی و نوسانات شدید در قیمت رمز ارز و معادل آن با پول‌های واقعی، بالاخره مشکلاتی دارد و ریسک سرمایه‌گذاری در این عرصه را بالا می‌برد.

۲. اگر کسی کلید خصوصی کیف پولش را فراموش کند و رمز دسترسی را از دست بدهد، به کلی تمام اموال او غیرقابل دسترسی می‌شود. یک وقت کسی کلید خصوصی یا رمز دسترسی به دارایی‌هایی که در کیف پول او هست را در جایی مضبوط کرده و به کسی داده، اینجا مشکلی ندارد؛ ولی چنانچه این رمزها فراموش یا مفقود شود، دیگر به کلی هیچ کسی حتی آن سازمانی که امور مربوط به آن رمز ارز را دنبال می‌کند، نمی‌تواند به آن دسترسی پیدا کند. یعنی کأن ناپود می‌شود؛ موجود است ولی قابل دسترسی نیست. لذا فرض کنید اگر کسی از دنیا برود و ورثه او به این کلید دسترسی نداشته باشند، به هیچ وجه نمی‌تواند از آن بهره‌مند شوند؛ برخلاف پول‌های الکترونیکی یا آنچه که الان متعارف است؛ اگر کسی رمزش را فراموش کند، با مراجعه به آن نهاد مالی رمزش را بازیابی می‌کند. پس این یک ریسک و مشکلی است که در این حوزه وجود دارد.

۳. استفاده‌های نابجا و غیرقانونی از رمز ارزها؛ همانطور که گفته شد یکی از مزیت‌های رمز ارز شفافیت است، چون همه تراکنش‌ها و سوابق آن از آغاز تا انجام در آن بلاک ثبت می‌شود و همه به آن دسترسی دارند، اما با این حال گیرنده و فرستنده ناشناس هستند؛ معلوم نیست این پول از کجا آمده و به کدام شخص تعلق گرفته است. مبادله بین اشخاص معلوم نیست. این ابهام و ناشناس بودن طرفین قهراً می‌تواند زمینه را برای پولشویی، قاچاق، تأمین مالی تروریسم، خرید و فروش اسلحه و مواد مخدر، فراهم کند. با اینکه بلاک چین یک فناوری است که حتی در حوزه مالیات هم در آینده می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد، اما تا به امروز یکی از راه‌های مهم فرار مالیاتی این است که تبادلات و تجارت‌ها با رمز ارز صورت بگیرد. البته این بیشتر به این دلیل است که هنوز حکومت‌ها و نهادهای مالی وابسته به حاکمیت، نهادهای اقتصادی در این عرصه ورود پیدا نکرده‌اند.

۴. یکی دیگر از مشکلات استفاده از رمز ارزها که البته بیشتر به حاکمیت مربوط است، تضعیف قدرت بانک مرکزی است. به هر حال بانک مرکزی به عنوان یک نهاد مالی سیاست‌گذار و هماهنگ کننده که البته در بسیاری از کشورها از دولت‌ها استقلال دارد و زیر نظر دولت نیست؛ یعنی وابسته به دولت نیست اما در عین حال نظارتی روی آن هست. اگر رمز ارز وارد عرصه مبادلات اقتصادی شود، قهراً به دلیل غیرمتمرکز بودن و خارج بودن از نظارت بانک مرکزی، مشکلاتی را ایجاد می‌کند و می‌تواند خنثی کننده تصمیمات بانک مرکزی به عنوان مرکز هدایت و کنترل نبض اقتصاد کشور قلمداد شود.

به هر حال اینها مجموعه‌ای از مشکلاتی است که رمز ارزها می‌توانند ایجاد کنند. ما این معایب و مشکلات و هم چنین مزایا و محاسن را گفتیم تا بعداً وقتی می‌خواهیم حکم این پدیده را بررسی کنیم، با همه جوانب آن آشنا باشیم.

انواع رمز ارزها

مطلب دیگری که لازم است به آن اشاره شود، انواع رمز ارزهاست. رمز ارز براساس معیارهای مختلف دارای دسته‌بندی‌های مختلفی است. ملاک‌هایی را برای تقسیم‌بندی رمز ارزها در نظر گرفته‌اند.

دسته بندی اول

طبق یک ملاک رمز ارزهای با پشتوانه و بدون پشتوانه داریم. ما دو دسته رمز ارز داریم:

۱. برخی رمز ارزها جز اعتبار مالیت هیچ پشتوانه‌ای ندارند. یعنی صرفاً عده‌ای پیش خودشان به آن اعتبار مالیت داده‌اند و هیچ

پشتوانه‌ای هم ندارد. البته این اعتبار از ناحیه جمعی پذیرفته شده، بعضی از رمز ارزها (که امروزه صدها نوع رمز ارز داریم) واقعاً بدون پشتوانه‌اند؛ در فضای مجازی با یک سازوکاری خلق شده‌اند و طبق آنچه که گفته شد کسانی که این پول را خلق می‌کنند و معادلات را حل می‌کنند، پاداش‌هایی را بابت حل این معادله و مجهول می‌گیرند. اینجا اعتبار مالیت شده‌اند و یک عده هم این را پذیرفته‌اند، چون وارد این عرصه و خلق پول شده‌اند اما هیچ پشتوانه‌ای جز اعتبار دادن برخی و پذیرش برخی دیگر وجود ندارد.

۲. برخی رمز ارزها دارای پشتوانه هستند. رمز ارزهای دارای پشتوانه چند نوع هستند؛ به اعتبار پشتوانه‌ها تقسیم به چند قسم می‌شوند:

- برخی رمز ارزها پشتوانه طلا دارند. مثلاً در سنگاپور شرکت مهمی وجود دارد که توکن‌هایی را در فضای مجازی به عنوان رمز ارز و چیزی که قابلیت مبادله دارند، قرار داده و با آن مبادله صورت می‌گیرد. هر واحد از این رمز ارز معادل یک گرم طلاست و مدعی هستند طلاهایی که پشتوانه این رمز ارز است، مثلاً در جایی در کانادا یا سنگاپور نگهداری می‌شود. اینها هر کدام یک اسمی دارد، دیجکس، گلد، و برخی دیگر از رمز ارزها، یا تتر گلد؛ اینهایی که پشتوانه طلا دارند معمولاً کلمه گلد (طلا) را هم در ادامه به عنوان پسوند دارند.

- پشتوانه یک سری از رمز ارزها نفت است؛ البته این خیلی عمومیت ندارد. شاید بتوانیم یک نمونه برای آن ذکر کنیم و آن هم ونزوئلا است که دولت آنجا به خاطر مشکلاتی که پیدا کرده و برای فرار از تحریم‌ها، رمز ارزی را طراحی کرده و پشتوانه آن را نفت قرار داده و اسم آن «پترو» است؛ یک پترو معادل یک بشکه نفت است؛ یعنی اگر کسی یک واحد از این رمز ارز را در کیف پول خودش قرار دهد، ارزش یک بشکه نفت را دارد.

- یک قسم از رمز ارزها پشتوانه‌شان پول اعتباری است؛ مثلاً دلار پشتوانه آن است. فرضاً تتر که یک رمز ارز نسبتاً مشهوری است، هر واحد تتر را معادل یک دلار امریکا قرار داده است. این هم یک پشتوانه‌ای دارد ولی همین پول‌های واقعی است.

- یک قسم از رمز ارزها پشتوانه‌شان رمز ارز دیگری است، یعنی خودشان پشتوانه‌ای ندارند اما یک رمز ارز دیگری پشتوانه آن شده است. مثلاً رمز ارز دای که پشتوانه آن رمز ارز اتر است.

پس یک قسم از رمز ارزها دارای پشتوانه هستند و یک قسمی از رمز ارزها هیچ پشتوانه‌ای ندارند؛ نه طلا و نه دلار و نفت، بلکه صرفاً محصول فکر و ابتکار یک جمع یا سازمانی است که آن را اختراع کرده‌اند و از ناحیه جمعی از عقلا مورد پذیرش قرار گرفته است. مهم‌ترین و مشهورترین رمز ارز بدون پشتوانه، بیت‌کوین است. بیت‌کوین هیچ پشتوانه‌ای از پشتوانه‌هایی که گفتیم را ندارد. نه طلا، نه نفت و نه پول دیگر. اگر یک جستجوی ساده در اینترنت داشته باشید، از هزار و خرده‌ای رمز ارز گفته‌اند تا چهار هزار و خرده‌ای، و حتی برخی تا بیست هزار هم نام برده‌اند. ممکن است یک جمع کوچک در حد پنج نفر همین امروز وارد این عرصه شوند و رمز ارزی را تولید کنند و از آن طرف هم فقط چند نفر این رمز ارز را بپذیرند؛ نه شناخته شده است و نه کسی این را می‌شناسد، چون یک سازوکاری است که هرکسی می‌تواند با نرم افزار و سخت‌افزار متناسب با آن وارد شود، حالا اینکه تا چه حد جهانی شود و مورد پذیرش مردم در سراسر جهان قرار گیرد، این بحث دیگری است. بعداً در دسته بندی رمز ارزها عرض خواهیم کرد که رمز ارزهای ملی و داخلی داریم که فقط در یک کشور مورد توجه قرار می‌گیرد. این

یک تقسیم‌بندی برای رمز ارز گفتیم.

دسته بندی دوم

تقسیم‌بندی‌های دیگری هم برای رمز ارز شده است. تقسیم‌بندی که بانک تسویه بین‌المللی برای رمز ارز ذکر کرده، براساس چند معیار است. بانک تسویه بین‌المللی (برای اینکه بشناسید و بدانید که چه سازمان و نهادی است)، می‌توانیم بگوییم بانک مرکزی همه بانک‌های مرکزی است؛ یعنی همانطور که بانک مرکزی در هر کشوری یک محوریتی دارد، بانک تسویه بین‌المللی چنین جایگاهی دارد. این بانک براساس اینکه رمز ارز آیا متمرکز است یا نه، آیا صادرکننده آن بانک مرکزی است یا غیر آن و براساس محدوده و گستره دسترسی به رمز ارز، اینها را به انواعی تقسیم کرده است. البته این بر این اساس است که رمز ارز را پول دانسته‌اند؛ این را خواهیم گفت که اختلاف شدیدی در چیستی و ماهیت رمز ارز وجود دارد که جنس آن چیست. اینها می‌گویند با توجه به اینکه پول چند وظیفه دارد، (یکی اینکه وسیله مبادله است، معیار سنجش است، ذخیره ارزش است، معیار پرداخت‌های معوق و باقیمانده است) و با در نظر گرفتن چند معیاری که اشاره کردیم، رمز ارزها را دسته‌بندی کرده‌اند. این دسته‌بندی غیر از دسته‌بندی اول است؛ آن دسته‌بندی به اعتبار پشتوانه داشتن و نداشتن است.

۱. یک دسته‌بندی براساس متمرکز بودن یا متمرکز نبودن است؛ ما گفتیم خاصیت فناوری بلاک‌چین بر عدم تمرکز استوار است. بیت‌کوین یک شبکه‌ای نظیر به نظیر یا همتا به همتا است؛ یعنی توسط شخص ثالث و یک نهاد و مؤسسه، این مبادلات انجام نمی‌شود؛ همتا به همتا یعنی دو نفر و بدون واسطه و بدون شخص ثالث، (چه فرد و چه نهاد)، این مبادله را انجام می‌دهند. جالب است بدانید بعضی از رمز ارزها یا اکثر آنها که از این فناوری استفاده می‌کنند، به صورت همتا به همتا و نظیر به نظیر هستند، اما ممکن است رمز ارزی هم داشته باشیم - که داریم - که به صورت متمرکز تولید می‌شوند و با نظارت یک نهاد متمرکز عمل می‌کنند. اگر به خاطر داشته باشید، در یکی از جلسات گفتیم که برخی رمز ارزها یا فناوری‌هایی که در آنها به کار می‌رود عمومی هستند و بعضی کنسرسیومی و برخی هم خصوصی‌اند. وقتی جنبه کنسرسیومی یا خصوصی پیدا می‌کند، آن عدم تمرکز از بین می‌رود. پس می‌تواند رمز ارز در قالبی به صورت متمرکز تولید شود. ما تا حالا برجستگی رمز ارزهای مشهور را که از فناوری بلاک‌چین استفاده می‌کنند، در این بیان کردیم که متمرکز نیست اما لازم است بدانید همان فناوری بلاک‌چین می‌تواند برای تولید رمز ارزهای متمرکز هم استفاده شود. پس رمز ارز نظیر به نظیر، همتا به همتا یا غیر متمرکز داریم و رمز ارز متمرکز. ۲. گاهی رمز ارز بر همین اساس توسط یک دولت یا یک بانک مرکزی ایجاد می‌شود، مثل ونزوئلا که رمز ارز پترو را پشتیبانی می‌کند، و گاهی رمز ارز هیچ تمرکزی ندارد، مثل بیت‌کوین و آن چند رمز ارز مشهور. اینها گاهی با هم تداخل هم دارد، یعنی یک رمز ارز از جهتی با پشتوانه است و از جهتی متمرکز است، و از جهتی گستره جغرافیایی محدود دارد؛ اینها معیارهایی است که می‌توانیم براساس آن رمز ارزها را دسته‌بندی کنیم.

۳. یک معیار، محدود بودن یا فراگیر بودن رمز ارز از حیث جغرافیایی است. رمز ارزی مثل بیت‌کوین در سراسر جهان شناخته شده و مورد توجه است؛ محدود به یک جغرافیای خاص نیست. اما بعضی رمز ارزها محدود به یک جغرافیای خاص است، مثلاً یک کشور یا چند کشور براساس پیمان‌هایی که با هم داشته‌اند، برای تبادلات تجاری و تسریع در امور ممکن است روی رمز ارزی توافق کنند که این رمز ارز در مبادلات فی ما بین مورد استفاده قرار گیرد. مثلاً در کانادا رمز ارزی است به نام کد کوین،

که فقط در کانادا بین بانک مرکزی کانادا و برخی بانک‌های این کشور پذیرفته شده و مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما رمز ارزهای جهانی و بین‌المللی معروف، بیت‌کوین، اتریوم، لایت‌کوین و چند نمونه از این قبیل هستند.

دسته‌بندی سوم

از جهت دیگر رمز ارزها تقسیم می‌شوند به سه دسته، یعنی از حیث چگونگی تعامل با رمز ارزها.

۱. یک قسمی از رمز ارزها بسته‌اند، از این رمز ارزها برای خرید کالا و خدمات در فضای مجازی استفاده می‌شود؛ یا چیزی را می‌فروشند یا چیزی را می‌خرند.

۲. رمز ارز با جریان یک طرفه، یعنی رمز ارز به جای پول واقعی، خریداری می‌شود؛ کسی پول می‌دهد و رمز ارز می‌خرد ولی اینطور نیست که رمز ارز بدهد و پول بگیرد.

۳. برخی رمز ارزها با جریان دو طرفه هستند؛ یعنی می‌توانیم آنها را بدهیم و پول یا کالا بگیریم و بالعکس، پول یا کالا بدهیم و آنها را بگیریم. معیارهای اینها فرق می‌کند، بنابراین ما یک چیز را می‌توانیم از جهات مختلف دسته‌بندی کنیم و البته تداخل در اقسام حاصل از این دسته‌بندی‌ها قهری و بدیهی است.

دسته‌بندی چهارم

برخی رمز ارزها پیش استخراجی هستند؛ یعنی رمز ارزهایی است که از سوی بنیان‌گذاران آن ارز ایجاد شده و برای اولین استخراج کنندگان در نظر گرفته شده است. اینها از قبل خلق شده‌اند و به عنوان پاداش به استخراج کنندگان داده می‌شود؛ به اینها می‌گویند نظام‌های رمز ارزی پیش استخراجی. قبل از اینکه کدی استخراج شود، اینها را در دسترس عموم قرار می‌دهند. در مقابل، رمز ارزهایی هستند که اساساً قبل از استخراج هیچ چیز نیستند و فقط با استخراج خلق و ایجاد می‌شوند.

جمع‌بندی

ما چهار دسته‌بندی برای رمز ارز گفتیم. براساس هر یک از این دسته‌بندی‌ها یک نوع رمز ارز و یک قسم از رمز ارز ایجاد می‌شود؛ ما یک رمز ارزی داریم کاملاً غیرمتمرکز، نظیر به نظیر یا هم‌تا به هم‌تا است، یعنی دو نفر با هم مبادله می‌کنند و هیچ شخص ثالثی در این وسط نقشی ایفا نمی‌کند. یک رمز ارزی داریم غیرمتمرکز، جهان شمول، بدون پشتوانه، مثل بیت‌کوین. یک رمز ارز داریم جهان شمول و با پشتوانه مثل تتر گلد؛ یک رمز ارز داریم در یک منطقه خاص و با پشتوانه مثل دیجی‌کس گلد، البته گاهی اینها در کشورهای دیگر هم مورد استفاده قرار می‌گیرد. پس انواع رمز ارزها را داریم و این خیلی مهم است که ما وقتی می‌خواهیم این مسأله را بررسی کنیم، دقیقاً در مقام بررسی وقتی مثلاً مشکل غرر، قمار، ضرر، همه آن عناوینی که در این مسیر می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد، باید در نظر بگیریم. نمی‌توانیم یکپارچه درباره رمز ارزها بگوییم رمز ارزها پشتوانه ندارند؛ در بعضی از بررسی‌های فقهی می‌گویند استخراج و معامله رمز ارز حرام است، چون پشتوانه ندارد. ما بعضی از رمز ارزها را داریم که پشتوانه دارند؛ نمی‌توانیم یکپارچه و براساس یک قسم و یک نوع از رمز ارزها حکم فقهی را بیان کنیم. این نکته بسیار مهمی است که بدانید انواع و اقسام رمز ارزها وجود دارد. ممکن است بگوییم آن رمز ارزهایی که پشتوانه ندارند، محل اشکال است.

نکته‌ای باقی مانده که در جلسه آینده درباره آن بحث می‌کنیم که ما رمز ارز را پول می‌دانیم، کالا یا دارایی می‌دانیم، این را هم اشاره می‌کنم و بعد بحثمان را دنبال خواهیم کرد.

نشانه‌های تقوا

امیرالمؤمنین (ع) فرمودند «لِلْمُتَّقِي ثَلَاثُ عَلَامَاتٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ وَ قِصْرُ الْأَمَلِ وَ اغْتِنَامُ الْمَهَلِ»؛ متقی سه نشانه دارد، سه علامت دارد.

۱. اول اخلاص است؛ اخلاص در کار، اینکه کارها را برای خدا انجام می‌دهد و نه برای دیگران و نه برای شهرت و نام، نه برای نان، این خیلی مهم است؛ تقوا دامنه وسیعی دارد. ما تقوا را فقط در برخی ظواهر و پایبندی به بعضی مناسک می‌دانیم؛ این پایبندی به مناسک را همه دارند، اگر به حسب این پایبندی‌های ظاهری بود، همه مردم و همه مسلمانان متقی بودند. پرهیزکاری و تقوا به این است که باطن ما، انگیزه و نیت ما در کارها خدا باشد.

۲. دوم، کوتاهی آرزوها؛ آرزوهای بلند و خواب و خیال‌های کذایی با تقوا منافات دارد. همت بلند غیر از طول‌الامل است، همت عالی یعنی تلاش و کوشش و دیدن افق‌های بلند، این باید باشد. ما فقط محدوده اطراف خودمان را نبینیم، دیدمان کوچک نباشد، محدود نباشد، دنیايمان یک دنیای کوچک نباشد؛ چه اشکال دارد من و شما به فکر ترویج اسلام و تشیع در اقصی نقاط عالم باشیم و اینکه برای این موضوع چه کار می‌توانیم کنیم. آمال یعنی بلندپروازی‌های کاذب، بلندپروازی‌هایی که هیچ سودی به حال انسان ندارد.

۳. سوم، غنیمت شمردن فرصت‌ها؛ این خیلی مهم است، شاید در ذهن ما این ربطی به تقوا نداشته باشد. چقدر ما فرصت‌هایمان را از دست می‌دهیم، چقدر بیهوده و بی‌جهت فرصت‌های زندگی و عمرمان را از دست می‌دهیم. فکر می‌کنیم که خیلی آدم با تقوایی هستیم، بیکار می‌نشینیم؛ البته انسان نیاز به تفریح، خنده و گفتگو دارد، همه اینها سر جای خودش؛ اما وقتی امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید غنیمت شمردن فرصت‌ها نشانه تقواست، آیا ما واقعاً این را داریم؟ ما فکر می‌کنیم تقوا فقط گردن کج کردن و زیارت رفتن است، اینها همه خوب است، اما منحصر در این نیست؛ اگر زیارت بروم و نماز را بخوانم اما از فرصتی که در زندگی دارم استفاده کنم، هر چه بهتر استفاده کنم با تقواتر هستم. الان واقعاً بسیاری از مردم سایر کشورها بسیار سخت کار می‌کنند؛ من کار ندارم برای چه کار می‌کنند و اهداف و انگیزه‌های آنها چیست، ولی در جهت مسئولیتی که به عهده آنها گذاشته شده، سخت کار می‌کنند. اصلاً گاهی از سبک زندگی ما تعجب می‌کنند که اینقدر بیکار و آهسته و با تبدیلی زندگی‌مان را پیش می‌بریم. از لحظه لحظه فرصت‌ها استفاده می‌کنند؛ اگر کار تحقیقی دارند، اگر کار علمی و پژوهشی دارند، به شدت کار می‌کنند. غنیمت شمردن فرصت‌ها جزء تقواست، در حالی که از دید ما تقوا فقط در یک امور محدود و ظاهری خلاصه شده است.

در روایت دیگر دارد که «الْمُتَّقُونَ أَنْفُسَهُمْ عَفِيفَةٌ وَ حَاجَاتُهُمْ خَفِيفَةٌ، خَيْرَاتُهُمْ مَأْمُولَةٌ وَ شُرُورُهُمْ مَأْمُونَةٌ»، متقین آدم‌های عفیفی هستند، کم مؤونه هستند، نیازهایشان کم است، مردم به خیر آنها امید دارند و از شر و بدی آنها در امان هستند. این علامت تقواست؛ اگر مردم از شر کسی در امان باشند، این نشانه تقوای آن شخص است. شر فقط این نیست که سیلی به گوش طرف بزنم یا مال او را بخورم، شرور انواعی دارد، باید مردم از انسان متقی احساس امنیت کنند؛ امنیت هم یک معنای فراگیر دارد، امنیت از غیبت، تهمت، بدگویی، خیلی چیزها دارد. ما چه؟ دائماً بر علیه هم حرف می‌زنیم، زیر پای همدیگر را خالی می‌کنیم، به همدیگر بد می‌گوییم. پس معلوم می‌شود که ما در تقوا مشکل داریم.

«والحمد لله رب العالمین»